

‘Recht: taai, taai, taai!’

Wat is een goed eerstejaarsboek?

Dit is een eerste bespreking in een nieuwe rubriek over universitaire studieboeken. door Carel Stolker

E^{EN}

eerste kennismaking met het stellige recht vergt een stellige betoogtrant. Herhaaldelijk worden rechtsvragen beantwoord met ja of nee, woorden die menig gerijpt jurist reeds lang zijn ontschoten. Relativering is een volgende stap.’ Aldus de Leidse emeritus Hans Nieuwenhuis in het voorwoord bij de negende druk van zijn *Hoofdstukken vermogensrecht*, een studieboek waarmee sinds 1973 vele duizenden jonge juristen wegwijs zijn gemaakt in de beginselen van het Nederlands burgerlijk recht. Een stellige betoogtrant – maar hebben die duizenden studenten het boek ook werkelijk gelezen?

Op internet prijst een eerstejaars-rechtenstudent het door StudentsOnly uitgebrachte uittreksel van het boek: ‘recht... taai, taai, taai, en dan dat hele boekje lezen! Pff.... Gelukkig zag ik op de site van Bol.com dit uittreksel. Perfect, heel helder en duidelijk uiteengezet. De kernpunten worden vermeld, meer heb je niet nodig. Dus hup, het tentamen in, beter kun je niet leren.’ StudentsOnly zelf informeert de studenten over het nut van uittreksels: ze bieden een goede manier om de stof nog sneller en gemakkelijker onder de knie te krijgen. In circa tien procent van het aantal boekpagina’s geven ze een ‘compleet overzicht van alles wat belangrijk is’. StudentsOnly adviseert de uittreksels wel te gebruiken samen met het boek. Maar onze rechtenstudent denkt daar anders over: ‘... meer heb je niet nodig.’

‘Studieboeken worden zelden besproken door *peers* en in studenten-evaluaties komen ze hooguit oppervlakkig ter sprake.’

Hoofdstukken vermogensrecht is geschreven voor eerstejaars. Als docent heb ik het altijd een prachtig studieboek gevonden. Maar waarom dan deze zuchtende student? Studieboeken, *textbooks* of *coursebooks* – bij juristen vaak *casebooks* – kennen een traditie die teruggaat op de Grieken. Maar hoe ziet een goed studieboek eruit? Deze vraag lijkt te meer relevant nu het aantal eerstejaars aan de Nederlandse universiteiten almaar toeneemt. Studieboeken krijgen echter weinig aandacht van *peers* – ze worden

zelden besproken – en in studentenevaluaties komen ze hooguit oppervlakkig ter sprake. Naar de herkomst en kwaliteit van de commerciële uittreksels, die anoniem zijn, wordt al helemaal geen onderzoek gedaan, al betekent dit niet dat ze per definitie slecht zijn. Op internet zijn ze overal te vinden; bij JoHo, SIL, StudentsOnly en op vele andere sites, niet alleen voor rechten maar bijvoorbeeld ook voor psychologie, pathologie en geschiedenis.

De digitale ontwikkelingen in het onderwijs gaan snel. Tamelijk nieuw is de komst van Wikibooks, een zusje van Wikipedia: iedereen kan meeschrijven aan het studiemateriaal – ook, of juist, studenten. Wikibooks is deel van Wikiversity, het initiatief om te komen tot ‘one grand learning community’. Het sluit aan op de ontwikkeling naar *open textbooks*. Het Massachusetts Institute of Technology (MIT) nam al in 2002 het initiatief om zich te profileren met *OpenCourseWare*: alle cursusmateriaal is vrij verkrijgbaar op het internet. Eind 2010 stonden ruim tweeduizend cursussen online.

Andere universiteiten zijn MIT gevolgd, met gratis studieboeken, uittreksels, collegeaantekeningen van studenten, video’s van colleges en werkgroepen, toetsen en proeftentamens, games zelfs. Delft scoorde in *OpenCourseWare* onlangs zelfs een derde plaats *overall* buiten de Verenigde Staten. Maar op internet zijn ook tal van *commerciële* cursussen te koop, bijvoorbeeld in de App Store voor de iPhone of iPad – zoals een app van bijna duizend dollar, met een cursus die net afgestu-

deerde Amerikaanse *law students* door het *Bar Exam* haalt. De Duitse website JuraWiki.de laat de onvoorstelbare mogelijkheden in Duitsland zien: AppsFürJuristen – alle Duitse wetten op je iPhone (sic!), en ook nog het educatieve Spiel der Juristen. Tijd dus om in *De Academische Boekengids* aandacht te besteden aan het studeren en de rol van studieboeken.

Van alle eerstejaars rechten haalt ongeveer een derde binnen twee jaar de propedeuse *niet*; zij krijgen het bindende advies te vertrekken. Deze enorme uitval is een landelijk probleem. Over de oorzaken bestaat langzamerhand wel overeenstemming; zoals vaak, gaat het om een combinatie van factoren. Er valt een onderscheid te maken tussen de *keuze* om rechten te gaan studeren, de *motivatie* om voldoende tijd en energie in de studie te steken, en de *bekwaamheden* om de rechtenstudie met succes af te ronden.

De eerste factor, de keuze, blijkt moeilijk, zeker voor 17-jarigen. Recht is geen middelbareschoolvak zoals Frans, geschiedenis of wiskunde. Veel scholieren hebben daarom een vaag beeld van de rechtenstudie. Dat geldt ook voor veel schooldecanen, die de scholieren ondersteunen in hun keuzeproces. Uit de ‘voorlichtingskunde’ blijkt verder dat jongeren niet voor een specifiek beroep kiezen, maar veeleer voor een palet aan verwante beroepsalternatieven. Bovendien blijken hun beslissingen primair te worden beïnvloed door ervaringen, geruchten en beeldvorming in de media – en pas als laatste door ‘objectieve informatie’.

HOOFDSTUKKEN VERMOGENSRECHT;
NEGENDE DRUK
door J.H. Nieuwenhuis.
Kluwer. Deventer 2010.
207 pag. € 33,-

De tweede oorzaak kan liggen in de motivatie. De motivatiebrieven van eerstejaars in Leiden geven maar weinig blijk van onzekerheid: strafrechtadvocaat, dat willen ze worden. Maar vervolgens lijkt de motivatie om te *studeren* vaak problematisch; vooral in de bachelorfase. Ze willen wel jurist *zijn*, maar het niet worden. Daarbij komt dat scholieren weten dat ‘je met rechten alle kanten op kunt’. Deze geruststellende gedachte maakt de motivatie weinig gericht; anders dan bijvoorbeeld bij de studie geneeskunde, waar bijna iedereen dokter wordt. De derde oorzaak betreft ten slotte de voor de studie benodigde bekwaamheden, zoals intelligentie en academische belangstelling. Studeren op wetenschappelijk niveau vergt analytisch vermogen; niet iedereen heeft daarvan voldoende in huis.

In evaluaties klagen studenten weliswaar zelden over het aangeboden studiemateriaal, maar wie de studieboeken

‘Ze willen wel jurist *zijn*, maar het niet worden.’

Tekening: Berend Vonk.

doorbladert, ziet wat er aan de hand is. Veel studenten vluchten al snel in de uittreksels, met als bijeffect dat zij zichzelf de mogelijkheid ontnemen om zélf uittreksels van de stof te maken – wat waarschijnlijk een van de meest effectieve leermethoden is. Niemand lijkt deze vlucht in de uittreksels echter erg te vinden. Docenten wéten het vaak niet eens; ze zijn in elk geval tevreden dat zij echte academische boeken voorschrijven die passen bij een wetenschappelijke opleiding. Studenten op hun beurt klagen niet omdat zij met behulp van de uittreksels het tentamen denken te kunnen halen (wat soms ook zo is). Klagen kan alleen maar leiden tot moeilijkere tentamens. Zo lijkt een cultuur van wederzijdse non-interventie te ontstaan waarin wij elkaar niet lastigvallen over zoiets fundamenteels als studieboeken.

Studenten hebben wel een beetje gelijk met hun vlucht in de uittreksels. Wat aan sommige studieboeken meteen al opvalt, is de vormgeving. Eerstejaarsboeken van 400 tot 700 bladzijden, in een harde kaft, meedogenloos uitgegeven soms. Is rechten studeren leren lijden? Hoe lang houdt een student zo'n boek vol? Vijftig bladzijden, honderd? En bovendien, een studieboek léés je niet alleen, je studeert ermee. Dat vraagt om ruimte tussen de regels, een kantlijn die 'glossen' toelaat – nota bene een van de oudste en mooi-

ste vormen van rechtsgeleerdheid – een zodanige bladdikte dat met het aanstrepen van een passage niet meteen ook de tekst aan de ommezijde is gemarkeerd.

'In menig eerstejaarsboek lijkt de auteur meer bezig met zijn collega's dan met de student.'

Voor een gebrekkige vormgeving bestaat geen geldig excuus. Nogal wat studieboeken die aan het hbo worden voorgeschreven, laten zien hoe het ook kan: een omvang die ertoe uitnodigt het boek ter hand te nemen, heldere schema's die de stof met beeld ondersteunen, kopjes die structuur bieden en randschriften die het mogelijk maken iets terug te vinden. Toetsen, om de juist gelezen informatie op een andere manier nog eens te oefenen, een zorgvuldige begrippenindex, een artikelsgewijs register en een rechtspraakregister.

Rechten studeren is analytisch leren denken, leren denken in stappen, verbanden zien; daarbij helpen schema's die de student wegwijs maken in de juridische topografie. Academische eerste-

jaarsboeken kennen echter nauwelijks of geen schema's – kennelijk horen die niet thuis in een academisch milieu, maar waarom niet? Alsof in een studieboek geneeskunde bij de uitleg van de werking van het hart een pláátje van dat hart verboden zou zijn. Het recht is theorie én praktijk: hoe ziet een dagvaarding eruit, een vonnis, de oproep voor een aandeelhoudersvergadering, een akte van cessie, een wetsvoorstel?

Minstens zo problematisch in veel juridische inleidingen zijn de soms moeilijke formuleringen en lange zinnen. Als het erom gaat studenten vertrouwd te maken met de ingewikkelde zinsconstructies die zij later als afgestudeerde juristen zullen tegenkomen, dan is het gebruik daarvan misschien zinvol. Maar het verdraagt zich slecht met de plaats van het boek in het eerstejaarscurriculum (de *inleidende* functie). Let wel: het gaat er niet om dat wij onze eerstejaars rechten geen moeilijke zinnen zouden moeten voorschotelen (de *selecterende* functie). Zo geeft het Kelderluik-arrest van de Hoge Raad als een belangrijke factor voor aansprakelijkheid '... de mate van waarschijnlijkheid waarmee de niet-inachtneming van de vereiste oplettendheid en voorzichtigheid kan worden verwacht'. Het behoort alleen al tot de selecterende functie van het eerste jaar om te toetsen of studenten zo'n zin kunnen begrijpen. Maar de auteur van een eerstejaarsboek moet zich er in zijn uitleg verre van houden: wet en rechtspraak mogen moeilijk zijn, de toelichting niet. De taal van onze studieboeken is te vaak die van *handboeken*, niet geschreven om de lezer 300 of bijna 700 pagina's vast te houden, maar om iets in op te zoeken. In menig eerstejaarsboek lijkt de auteur meer bezig met zijn collega's dan met de student.

Alle begrip dus voor de student? De tegenwerpingen vanuit de academie zijn overbekend: we zijn geen middelbare school en ook geen hbo; en straks in de praktijk van het recht zullen ze ook geen schema's, korte zinnen, plaatjes, glossen of een index op de stukken tegenkomen. Integendeel: 268 ordners-Holleder, met heel andere plaatjes. En met de taal van de praktijkjurist kunnen onze studenten maar beter zo snel mogelijk vertrouwd raken. Rechten is bovendien een studie van dikke boeken en – anders dan de Amerikaanse *law schools* – een academische studie; geen hogerberoepsonderwijs. Een academische opleiding is gericht op problematiseren, op het zoeken naar problemen bij oplossingen en niet alleen andersom, op het leren gebruiken van literatuur en theoretische onderbouwing. Studenten moeten ook leren hun docenten niet op hun woord te geloven, en dat hoe eerder hoe beter.

Wat betekenen deze tegenwerpingen voor onze eerstejaarsstudieboeken? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het van belang zicht te krijgen op de functies van het eerste jaar. Die lopen uiteen van de *enthousiasmerende* functie (kijk toch eens hoe mooi het recht is!) en de *inleidende* functie (geen student Arabisch begint met 'Arabisch voor gevorderden') tot de bevestiging of ontkenning van de keuze (is dit echt wat ik wil?), oftewel de *selecterende* functie (heb ik de capacitei-

ten voor deze opleiding?). En steeds is het belangrijk de *toon te zetten*, meteen laten zien waar het in het recht om gaat, vanaf dag één; het momentum van iets nieuws.

Wie een studieboek schrijft of voorschrijft, moet zich dit alles goed voor ogen houden. Nieuwenhuis koos voor zijn boek voor de theorie van de 'geprogrammeerde instructie' – een in 1954 door de behaviorist B.F. Skinner uitgedacht concept. Geprogrammeerde instructie is een individuele onderwijsvorm waarbij (i) de leerstof in kleine, essentiële pakketjes (ook wel schakels genoemd) aan de student wordt aangeboden, waarop (ii) de student pas na het correct beantwoorden van één of meerdere vragen over het zonet gepresenteerde pakketje, (iii) een volgende schakel aangeboden krijgt. Als het antwoord niet correct is, krijgt (iv) de student bijkomende, aangepaste of meer uitgewerkte informatie, zodat hij een nieuwe poging kan doen. Na elke poging moet de student onmiddellijk een indicatie krijgen van de juistheid van zijn antwoord. De antwoorden achter in *Hoofd-*

'Wij vallen elkaar niet lastig over zoiets fundamenteels als studieboeken.'

stukken vermogensrecht zijn inderdaad stellig: veelal 'ja' of 'neen'. Bewust is daaraan geen uitleg toegevoegd: bij een onjuist antwoord zijn studenten gedwongen terug te keren naar de passage die ze niet hebben begrepen. Het is daarmee een boek met een sterk didactisch concept, ook al lijkt de geprogrammeerde instructie in onze tijd niet meer zo populair als in de jaren zeventig.

Samenvattend gaat het bij een goed eerstejaarsboek dus om een weloverwogen didactische opzet, om samenhang met het totaal van het onderwijs, om vorm, taal, inhoud, inspiratie en om het relativeringsvermogen van de auteur. Dat alles is eens temeer van belang nu de rechtenopleiding in hoge mate een 'zelfstudie' is; wij verwachten van onze studenten dat zij voor ongeveer driekwart van de tijd op eigen gelegenheid studeren. Voor studenten in Oxford of Cambridge komt het minder aan op de didactische kwaliteit van hun studieboeken. Ze brengen in *tutorials* dagelijks enkele uren door met hun docent. Wie daarentegen in het eerste jaar samen met nog 700 studenten voor een flink stuk alléén op pad wordt gestuurd, moet betrouwbare routekaarten meekrijgen. Menig hbo-boek slaagt daar beter in. Eerst maximaal faciliteren, dan streng toetsen.

Het is echter niet alleen de vraag hoe we met studenten het beste in geschreven vorm kunnen communiceren en welke didactische concepten daarbij passen. Daar komt nog iets bij. Binnen de academie bestaat ook maar weinig systematische feedback op de literatuur die wij voorschrijven. Dat staat in schril contrast met het typisch wetenschappelijke werk. Mijn veronderstelling is dat stu-

A B
ATHENAEUM BOEKHANDEL

WWW.ATHENAEUM.NL

Neil MacGregor
A History of the World in 100 Objects.
 707 blz. - Gebonden - € 36,70
 This book travels back in time and across the globe, to see how we humans have shaped our world and been shaped by it over the past two million years. The story is told exclusively through the things that humans have made – all sorts of things, carefully designed and then either admired and preserved or used, broken and thrown away.

Jennifer Homans
Apollo's Angels
A History of Ballet
 643 blz. - Gebonden - € 35,75
 Homans shows how and why 'the steps' were never just the steps: they were a set of beliefs and a way of life. She takes the reader into the lives of dancers and traces the formal evolution of technique, choreography and performance.

Uw academische boekhandel dag en nacht bereikbaar.
 Talloze artikelen, recensies, interviews, voorpublicaties, cultuuragenda. En een webwinkel met vele titels direct uit voorraad leverbaar! Ga snel naar:

WWW.ATHENAEUM.NL

SPUI 14-16 AMSTERDAM (020-5141460)

GEDEMPTE OUDE GRACHT 70 HAARLEM (023-5318755)

denten noch docenten veel belang hebben bij die feedback (de cultuur van non-interventie). Voor zover ik weet, is geen van de uitgevers van de boeken die aan Nederlandse faculteiten worden voorgescreven zelf actief in het *systematisch* organiseren van feedback. De uitgevers van academische studieboeken hebben hun wortels in wetenschappelijke uitgaven; ze zijn niet gewend om met auteurs in gesprek te gaan over vormgeving of opzet – laat staan over de inhoud van hun (studie)boeken.

Bij de zogenoemde educatieve uitgeverijen is dat anders. Juist de geringe fysieke afstand tussen de auteur (de docent) en zijn lezers (de studenten) biedt kansen. Feedback kan gemakkelijk worden georganiseerd. Zo kunnen we van Google leren: maak van je klanten je compagnons en gun ze invloed op de ontwikkeling van je product. Studieboeken/materialen als een gezamenlijke onderneming van docenten en studenten. Studenten van de TU Delft hebben bijvoorbeeld een ‘Scholierenlab’ ingericht waarin

zij scholieren helpen zich te kwalificeren voor een studie in Delft. De website vermeldt wat wij al konden vermoeden: ‘Uit de jaarlijkse online-enquête blijkt dat de scholieren de werkwijze van het forum

‘Niemand lijkt de vlucht in de uittreksels erg te vinden – docenten wéten het vaak niet eens.’

bijzonder waarderen. Opvallend is dat zij de informatie van studenten een hogere waardering geven dan de antwoorden van stafleden of docenten. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het feit dat de studenten dicht bij de doelgroep staan. Zij weten vaak meer van hun cultuur en van het lesmateriaal dan de docenten die al langer geen band meer hebben met het

voortgezet onderwijs. Deze TU-studenten zijn jong en snel; scholieren beschouwen ze als een van hen.’

Erg? Allerm minst! De rol van de docent zal niet verdwijnen maar veranderen. Docenten én studenten krijgen in deze ontwikkeling een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor opleiden. Wikibooks en Wikiversity beogen via *open content textbooks* kosteloze, complete, foutenvrije en didactisch verantwoorde leereenheden beschikbaar te stellen voor studie, instructie en naslag. Iedereen die dat wil, kan bijdragen aan de inhoud. In deze ontwikkeling kunnen uittreksels – vaak niet meer dan ingedikte soep – een rol spelen. Deze notie van gezamenlijke verantwoordelijkheid geeft een nieuwe aanvulling op het aloude begrip ‘academische gemeenschap’: auteurs, docenten en studenten samen. Het ontwerpen van onderwijs kan steeds meer teamwerk worden.

Het schrijven van een studieboek behoort tot de belangrijkste arbeid die aan een universiteit wordt verricht. Maar zo wordt dat niet gezien. Integendeel. Het

lijkt een ‘nevenwerkzaamheid’, die onder collega’s maar weinig waardering krijgt. Wat is een goed *academisch* studieboek en waarin onderscheidt dit zich van een niet-academisch boek? En, waar gaan we heen: het boek van één individuele rasdocent, *aus einem Guss* (zoals dat van Nieuwenhuis), boeken die van niemand zijn (Wiki, uittreksels), readers met vooral overgenomen tekstpassages (*casebooks*), het format van de nieuwe media (iPhone, iPad en Android)? Is er nog een rol voor een *taai* boek in het eerste jaar? En wanneer zet de student dan toch de stap naar ‘het echte werk’? Zulke vragen zijn te belangrijk om buiten beschouwing te blijven.

Carel Stolker is decaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden en redacteur van de ABG. Dit essay is een bewerking van een uitvoeriger bijdrage die verscheen in Ex libris Hans Nieuwenhuis (Kluwer, 2009).